מחלסה לקרית שמונה 1900 – 1952

החאן המשוחזר, צילום: יואל פיקסלר 2026

חלק א'

הקמתה וימיה הראשונים של קרית שמונה

אבני מורשת

תחקיר וכתיבה

ד"ר יואל פיקסלר

[09/2026]

חלסה (אל־ח'אלצה) היה כפר ערבי בגליל העליון, במקום שבו שוכנת כיום קריית שמונה. עד מלחמת העצמאות היה היישוב המרכזי בעמק החולה העליון ושימש מרכז מנהלי, מסחרי וחקלאי. הכפר שכן למרגלות הרי נפתלי, בצומת הדרכים שהובילו לצפת, למטולה, לעמק החולה ולבנון. מיקומו הפך אותו למרכז חשוב כבר בתקופה העות'מאנית.

בתקופה העות'מאנית הייתה חלסה כפר קטן. במאה ה־19 גדל הכפר בעקבות ההתיישבות של בני שבט הע'וארנה, תושבי ביצות החולה.

בני העוואר נה עוסקים בתעשיית הגומא

צילום: דימנטמן 1992

הסכם סייקס–פיקו (Picot–Sykes) הוא הסכם מדיני סודי שנחתם ב- 16 במאי 1916, בשיאה של מלחמת העולם הראשונה, בין צרפת לממלכה המאוחדת בהסכמתה של האימפריה הרוסית, שהייתה הצלע השלישית להסכמה המשולשת.

ההסכם נערך על ידי נציגי שתי הממשלות: מארק סייקס, נציג משרד החוץ הבריטי, ושארל פרנסואה ז'ורז'-פיקו, נציג משרד החוץ הצרפתי ומטרתו הייתה לקבוע את אזורי השליטה של שתי המעצמות בשטחי האימפריה העות'מאנית לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה.

בהתאם להסכם, אשר הגדיר את חלוקת שטחי האימפריה העות'מאנית במזרח התיכון בין צרפת ואנגליה, פינו האנגלים את האזורים שכבשו מצפון לקו שנמתח בין ראש הנקרה לבין בואזיה בחולה, ואזור הגליל העליון המזרחי עבר לשלטון המנדט הצרפתי.

פרנסואה פיקו

ויקיפדיה

מארק סייקס

ויקיפדיה

במסגרת ניסיונות המרידה של הבדואים תושבי הסביבה בצרפתים, ב- 1 במרץ 1920 (י"א באדר תר"ף) הגיעה אל חצר תל חי קבוצה גדולה של ערבים בדואים חמושים, שבראשם עמד כאמל אפנדי השליט של הכפר חלסה. במהלך הקרב שהתפתח במקום נפלו 8 מאנשי תל-חי וביניהם יוסף טרומפלדור. בסוף שנת 1920 נמסר האזור לשליטה בריטית, ונוצרה "אצבע הגליל".

חצר תל חי – היום

ויקיפדיה

אנדרטת "האריה השואג" לזכר ה – 8 מאנשי תל חי

ויקיפדיה

לאחר העברת האזור לשליטת המנדט הבריטי, הפכה חלסה למרכז המחוז הצפוני של עמק החולה שבשיאו בשנת 1945 נמנו בו כ– 1,800 תושבים שברובם היו חקלאים שגידלו דגנים, זיתים וטבק. כמו כן גידלו בקר וצאן.

בחלסה התקיים שוק שבועי של האזור שאליו הגיעו סוחרים יהודים וערבים מכל עמק החולה והגליל העליון.

במקום פעלו מוסדות ציבור כמו בית ספר, מסגד מרכזי, תחנת משטרה בריטית ומרפאה. ככלל הבריטים ראו בחלסה את המרכז המנהלי של האזור.

המסגד היום

צילום: יואל פיקסלר

בניין המשטרה היום

צילום: יואל פיקסלר

יום שוק בחלסה

בשנות ה־20 וה־30 קיימו תושבי חלסה קשרי מסחר עם תושבי מטולה, כפר גלעדי, תל חי ויישובי עמק החולה. אולם לאחר החלטת החלוקה (29 בנובמבר 1947) הידרדר המצב הביטחוני. הכפר הפך לבסיס לפעילות של כנופיות ערביות שתקפו את התחבורה ואת היישובים היהודיים באזור.

מטולה בימיה הראשונים

ויקיפדיה

באביב 1948 פינו הבריטים את תחנת המשטרה ואת מוסדות הממשל בחלסה. בעקבות התקדמות הכוחות הישראלים בגליל העליון, רוב תושבי הכפר עזבו את המקום בתחילת מאי 1948, בעיקר לכיוון הכפר הונין וללבנון. לאחר כיבוש האזור במבצע "יפתח" (28 באפריל עד 29 במאי 1948) נותר הכפר נטוש. בתאריך 12 במאי 1948 נכנסו כוחות מחטיבות יפתח וגולני ותפסו את הכפר.

בית הראשונים בכפר גלעדי

אתר כפר גלעדי

מבנה מגורים שניטש ע"י תושבי חלסה

ועד גוש הגליל העליון

עד מאי 1939 התקיימו בצפון עמק החולה שני יישובים יהודיים בלבד: מטולה וכפר גלעדי. החל ממאי 1939 ועד הקמת מדינת ישראל הוקמו 13 יישובים, 10 מהם קיבוצים אשר הפכו לגוש התיישבותי מאורגן ומבוסס.

המרחק הרב של היישובים ממרכז הארץ וממרכזי הפעילות היישובית חייב את הקיבוצים הצעירים להתארגן ביעילות ולדאוג לתשתיות ולשירותים בלתי תלויים במוסדות הכלל ארציים. 'ועד הגוש' שהוקם בתקופת המנדט ובאישור הבריטים, הפגין מנהיגות ובושר ארגון וקידם את הטיפול בסוגיות ביטחוניות, כלכליות וחברתיות. תחומים אלה נוהלו באזורים אחרים על ידי המוסדות הלאומיים אולם הריחוק הגיאוגרפי הפך את ועד הגוש בגליל העליון לזרוע צפונית, בעלת אוטונומיה רבה יחסית.

מפה של אצבע הגליל 1942 + עידכונים עד 1956

מפה של מחלקת המדידות

ההחלטה על הקמת יישוב יהודי בחלסה והדיון האזורי על אופיו

ההחלטה להקים יישוב יהודי בכפר חלסה התקבלה, כחלק ממדיניות ממשלתה הראשונה של ישראל ועל בסיס המלצות אגף התכנון הממשלתי. אולם המציאות בעמק החולה חייבה תמיכה של ועד "גוש הגליל העליון" שבראשו עמד המזכיר הלל לנדסמן חבר קיבוץ איילת השחר. ההתנגדות של קיבוצי האזור עלולה הייתה להקשות על יישומו, או אפילו לטרפד אותו.

במקביל לתהליכי התכנון בשלטון המרכזי, התפתח דיון מקומי בקרב קיבוצי הגליל העליון בשאלת עתידה של חלסה. לאחר שראשי ועד הקיבוצים הבינו שעולים חדשים לא יגיעו מרצונם לגליל העליון הם החלו לפעול מול המוסדות המיישבים.

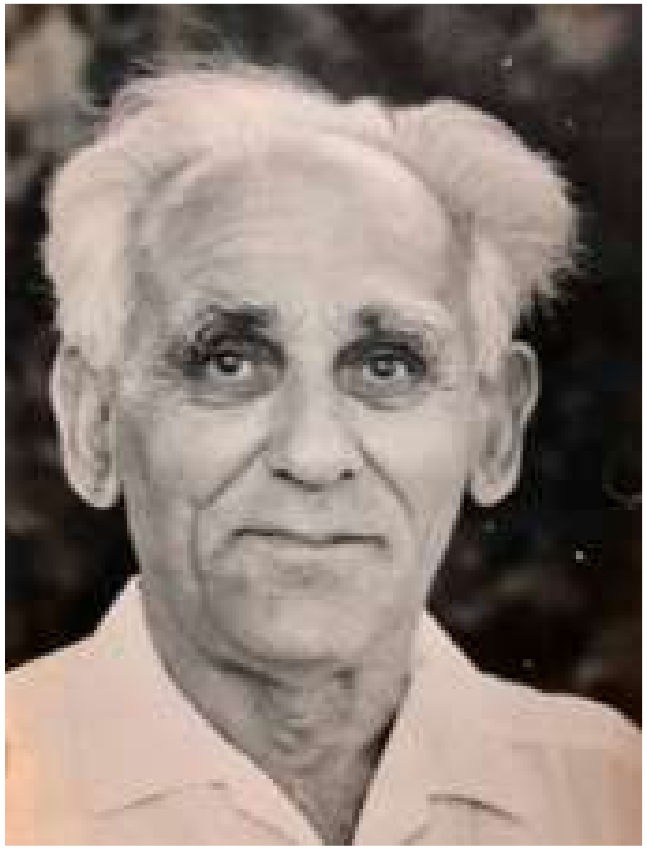

הלל לנדסמן – מזכיר ועד "גוש הגליל העליון"

ויקיפדיה

שתי תעודות מאביב 1949 משקפות את דרישת קיבוצי הגליל העליון ל'ידיים עובדות'. נציגי ועד הגוש נפגשו עם דוד בן גוריון ושטחו בפניו את צורכיהם לקראת הסדר שביתת הנשק המתגבש עם סוריה. הם הביעו תמיכתם בהקמת שני מחנות עובדים, בחלסה ובראש פינה, בהם יתגוררו בשלב ראשון 100 עולים שייקלטו לעבוד בקיבוצי האזור.

במקביל נפגשה מזכירות ועד הגוש עם זאב צור, איש המרכז החקלאי, ודנו על האפשרות ליישב את חלסה בעולים חדשים. הם דרשו שהעולים ייועדו לפעולות פיתוח "שאנו מטפלים בביצוען זה זמן רב ואחד העיכובים הרציניים הוא חוסר ידים עובדות".

דוד בן גוריון

ויקיפדיה

זאב צור

ויקיפדיה

במקביל הוזעק נחום הורביץ, מוותיקי כפר גלעדי, לתל אביב ונדרש לסייע להכין את הקרקע להתיישבות עולים מתימן בבתי חלסה הריקים. הורביץ הגיע לכפר, בדק את בתי האבן המתאימים למגורים והיה איש הקשר עם המוסדות המיישבים לקראת הגעת ראשוני העולים למקום.

קבוצת העולים מתימן מייסדי קריית שמונה לא הייתה הומוגנית. הם באו ממספר כפרים בתימן, שהו בארץ לאחר הגעתם במחנות עולים שונים – בעיקר בעין שמר, בית ליד ועתלית – והגיעו לקריית שמונה בהדרגה.

נחום הורביץ

ויקיפדיה

ב־ 18 ביולי 1949 הגיעו 14 המשפחות הראשונות מקרב עולי תימן והתיישבו בבתי הערבים הנטושים בכפר אלח'אלצה (חלסה).

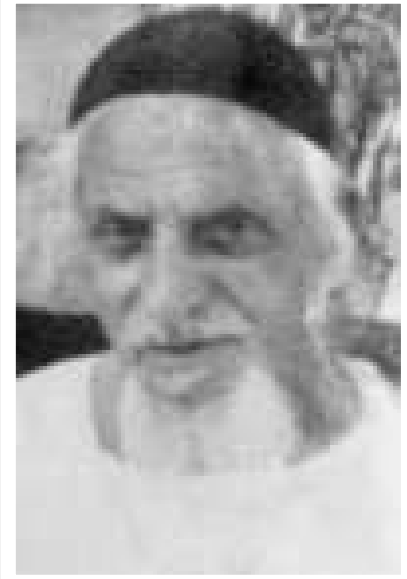

שמעון שעיבי מראשוני המתיישבים התימנים

צילום: אמיר גולדשטיין

זהרה שעיבי
(אשתו של שמעון)

צילום: אמיר גולדשטיין

לאחר חודש הצטרפה קבוצה דומה של משפחות. עיתון **דבר** שיתף את את קוראיו בתהליך הקמת היישוב החדש שנקרא תחילה "קרית יוסף", על שמו של יוסף טרומפלדור. הדיווח הכתיר את העיירה המתוכננת בתואר "עיר גנים", ברוח המודל התכנוני שיובא מאירופה וקבע "עתיד מזהיר נשקף לה! ".

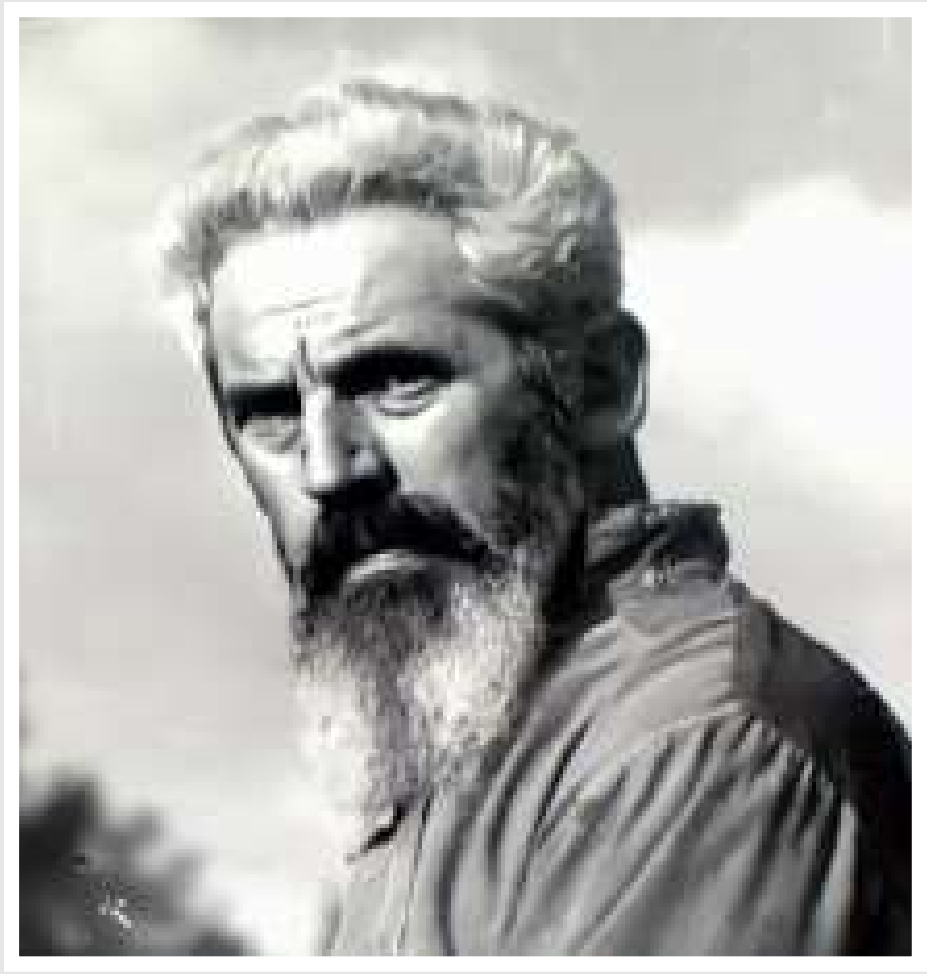

אליעזר קרול

מקור: אתר כפר גלעדי

ילדים משחקים בין בתי הכפר הנטושים

צילום: אמיר גולדשטיין

כפר גלעדי, הקיבוץ הוותיק בצפון עמק החולה והקרוב ביותר לחלסה סיפק לחם וחלב לעשרות משפחות עולי תימן, שהתיישבו בה במשך שלושת החודשים הראשונים.
בספטמבר 1949 נשלח חבר קיבוץ כפר גלעדי אליעזר קרול, איש השומר, לנהל את "קרית יוסף".
אך החיכוכים בינו לבין המתיישבים הביאו בסופו של דבר לסילוקו מתפקידו במנהל.

גם עזיבתו של קרול את תפקידו כמנהל המעברה לא הרגיעה את התושבים והחיכוכים נמשכו והפעם בדרישתם לחינוך דתי ולפתוח בית ספר של זרם "המזרחי" במקום החינוך "ההסתדרותי" שהיה חילוני במהותו.

בחודשים הבאים המשיכו להגיע קבוצות קטנות של עולי תימן, ובאביב-קיץ 1950 נמנו במקום מעל 200 משפחות, כולן משפחות מעולי תימן. משפחות אלו הגיעו לקרית שמונה מתוך הבטחה שקיבלו שהיישוב יהיה בעל אופי חקלאי ובהבנתם שיקבלו שטחי אדמה לחקלאות לעיבוד עצמאי, אך התאכזבו קשות שלא הקצו להם את האדמות שהובטחו, ובפי שפורסם בעיתון מעריב (16 בפברואר 1950): "שמונה חודשים נמצאים במקום ועדיין לא חילקו להם את האדמה. כל האדמות מעובדות ע"י קיבוצי הגליל".

מבנה החאן שימש כבית ספר בימיה הראשונים של קרית שמונה

צילום: אמיר גולדשטיין

בשלב ראשון הישוב היה חקלאי למחצה כאשר בעלי הבתים קיבלו חלקות אדמה של כ- 2 דונם צמודים לבתיהם שישמשו במשקי עזר אך הסתבר כי בתכנון הארצי של האגף לתכנון הוא היה אמור להפוך לעיירת שדה בת 10,000 תושבים.

עיתון "מעריב" 16/02/1950

מקור: הספריה הלאומית

סוגיה זו נדונה בין קיבוצי הגליל העליון והייתה במחלוקת. חלקם רצו לשמר את האווירה החקלאית שיתופית וטענו שישוב עירוני יקלקל את האופי החקלאי שיתופי של האזור, ובכך תמך גם הרצפלד שהיה ראש "המרכז החקלאי".

אך מרביתם של קיבוצי הגליל תמכו בגישה של הקמת ישוב עירוני עקב הצורך הדחוף ב"ידים עובדות" בעיקר לצרכי פיתוח כמו ייבוש החולה, סלילת כבישים, מפעלי השקייה, ייעור ועוד. כמו כן יישוב עירוני יסייע בקליטת העלייה הגדולה שהייתה בעיצומה.

לא פלא הדבר שאת ההחלטה על אופיו של הישוב שיקום בישוב עירוני קיבלו קיבוצי הסביבה ועל פיה נהגו המוסדות המיישבים, שכן כוחם הפוליטי היה חזק והם הופיעו בפני המוסדות הללו בגוף אחד-ועד הגוש.

אברהם הרצפלד

ויקיפדיה

החולה

צילום: זולטן קלוגר

בתחילת יוני 1950 הוענק ליישוב החדש שם חדש וסופי, 'קרית שמונה'. יוסף ויץ, יושב ראש הקרן הקיימת לישראל, הוא שהעלה את ההשגה ביחס לקריאת הכפר חלסה על שמו של יוסף טרומפלדור בשעה שלא רק הגיבור הגידם נהרג בידי אנשי הכפר, אלא שבעה מגינים נוספים בתל־חי נפלו יחד עימו.

יוסף ויץ

צילום: משה פרידן, לע"מ

אלף תושבי קרית יוסף/שמונה לא נטלו כל חלק בדיון על שם יישובם, אף לא באמצעות ועד היישוב. המועצה האזורית הגליל העליון היא שאישרה את הצעת ועדת השמות להחליף את השם, והיא גם זו שהחליטה מה יהיה גודלו של שטח השיפוט של קרית שמונה.

שמות שמונה הנופלים בתל חי

צילום: יואל פיקסלר, 2007

אנדרטת האריה השואג לזכר שמונת הנופלים

צילום: יואל פיקסלר, 2007

במעבר מ'קרית יוסף' ל'קרית שמונה' הפך היישוב הקטן למעברה שנקראה מעברת חלסה, זו גדלה בצורה דרמטית בין סתיו 1950 לשלהי 1951. המוסדות הלאומיים הִפנו לקרית שמונה עולים מרומניה, עיראק, הודו, פרס, הונגריה ובשלב זה רק מעטים מצפון אפריקה.

ביולי 1950 נמנו ביישוב כ־800 תושבים, באוקטובר הוכפל מספרם ל־ 1,500 , ביולי 1951 התגוררו במעברה קרוב ל־ 4,000 תושבים ובחודשים הבאים הוסיף היישוב לגדול. קרית שמונה הפכה במהירות ליישוב המאוכלס ביותר בגליל העליון ולאחת המעברות הגדולות בצפון הארץ.

עולים מגיעים למעברת חלסה

צילום: זולטן קלוגר

החיים במעברת חלסה

צילום: זולטן קלוגר

סוגיה שהסעירה את חבל הארץ של הגליל העליון מסוף שנת 1950 ועד אמצע שנת 1951 הייתה שאלת הכללתה של המעברה קרית שמונה במועצה האזורית יחד עם כל הקיבוצים. ביוני 1951 נפל דבר וקרית שמונה נותרה מחוץ למועצה האזורית, (זאת למרות שהרוב בגוש הקיבוצים נטה לקבלה למועצה האזורית).

מועצה אזורית הגליל העליון

לוגו של המועצה האזורית גליל עליון

בית הספר בכפר בלום

ויקיפדיה

מסיבות שונות קרית שמונה הוקמה בעיקר במקום מגורים ללא בניית מפעלים תעשייתיים ותשתית תעסוקתית, כאשר המפעלים האזוריים, בתי הספר והמרכזים המנהליים הוקמו בשטח המועצה האזורית של הקיבוצים. כתוצאה מכך, התחום המרכזי בו נזקקו הקיבוצים לעיירה החדשה היה הצורך בידיים עובדות.

במחצית השנייה של שנות ה – 50 הגיעו לקרית שמונה 8,000 עולים חדשים מצפון אפריקה שמילאו את המחסור בידיים עובדות בחקלאות של הקיבוצים שהיא מטבעה עבודה עונתית. מצב זה התאפיין בחוסר יציבות. לצד תקופות בהן בלט הצורך בפועלים נוספים, חודשים אחרים התאפיינו באבטלה עמוקה.

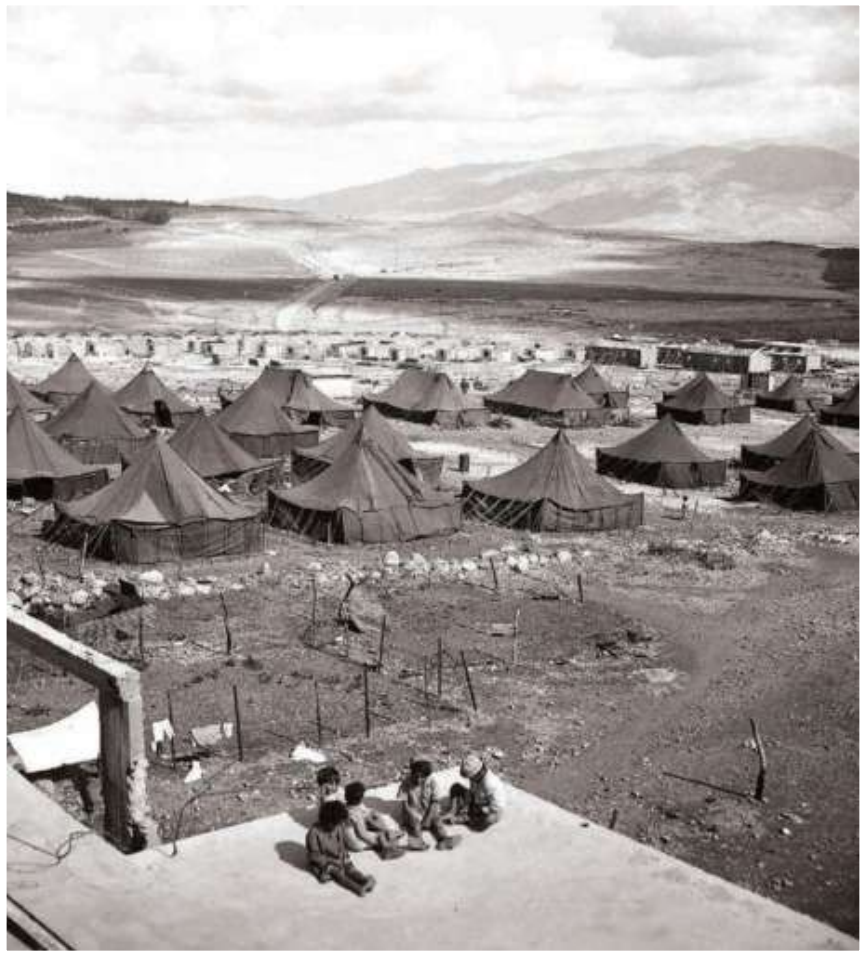

מעברת חלסה

צילום: זולטן קלוגר

העבודה בקרית שמונה מעלה הוויה של פועלים יומיים, לא קבועים, המתדפקים באופן קבוע על דלתות לשכת העבודה, חסרי כל ביטחון תעסוקתי ותלויים בממסד שידאג לספק להם ימי עבודה ולהעביר תקציבים שיאפשרו קבלת שכרם.

פועל תימני עובד בבניין

צילום: זולטן קלוגר

מחודש מאי 1953 החלו לפעול בקרית שמונה ראשי מועצה שמונו ע"י מפלגת מפא"י. עד קיץ 1955 פעלו בקרית שמונה שלושה ראשי מועצה ממונים, הראשון שבהם היה אברהם הכהן. בקיץ 1955 נערכו בחירות לראשות המועצה ובהן נבחר ראש המועצה הנבחר הראשון, אשר נזרי.

פרוספר עזרן אחד מראשי העיר כיהן בראש עיריית קריית שמונה מ- 1983 עד 1997

צילום: זולטן קלוגר

פרשיית התימנים בקרית שמונה הסתיימה כאשר כל המשפחות, פרט לאחת, עזבו את קרית שמונה ועברו לשרון, במרכז המדינה, והקימו שני מושבים חקלאיים, תנובות ושער אפרים, זאת כדי לממש את רצונם לעסוק בחקלאות למען עצמם, מה שלא ניתן להם לעשות בקרית שמונה.

כ־ 100 משפחות מקרב העוזבים היו מעורבות בהקמת מושבים חדשים בצפון השרון. הקבוצה המאורגנת הראשונה שעזבה את המעברה כללה מעט יותר מעשר משפחות, בעיקר מקרב יוצאי כפר אחד בתימן. אלה הקימו בספטמבר 1952 , יחד עם יוצאי מעברות וכפרי עבודה אחרים, את המושב תנובות.

נרשמו עשרים ואחת משפחות במעברה להקמת מושב נוסף. משפחות רבות אחרות חככו בדעתן כמעט שנה עד שהחליטו להצטרף לגרעין זה. לבסוף בספטמבר 1953 יצאו שמונים ושתיים משפחות והקימו את המושב שער אפרים.

הכניסה למושב שער אפרים

אתר מושב שער אפרים

בית העם
במושב תנובות

ויקיפדיה

מקורות:

- קתדרה 177: אמיר גולדשטיין. על יוזמה ונחישות: ביצד עיצבה קבוצת עולי תימן שיסדה את קרית שמונה את מציאות חייה בארץ
- מאמר מאת אמיר גולדשטיין. הקיבוץ והמעברה: המקרה של קיבוצי הגליל העליון וקרית שמונה
- מכללת תל חי, ערב אל-עווארנה בעמק החולה הצפוני. 18/8/2025

אנו מכבדים את זכויותיהם של בעלי זכויות יוצרים ומשקיעים מאמצים באיתור בעלי זכויות יוצרים לצורך שימוש בחומרים המופיעים באתר. השימוש נעשה על פי סעיף 27א לחוק זכויות יוצרים תשס"ח-2007, ואם לדעתכם נפגעה זכותכם כבעלים של זכויות יוצרים בחומר המופיע באתר זה, הנכם רשאים לפנות באמצעות דואר אלקטרוני לכתובת: info@hamoreshet.org.il בבקשה לחדול מעשיית השימוש ביצירה, וציינו שם מלא ומספר טלפון, וצרפו צילום מסך וקישור לדף הרלוונטי באתר.

הפקה: מתנדבי קבוצת אבני מורשת – תקשורת לנכסי מורשת מוחשית [09/2026]

תחקיר וכתיבה: ד"ר יואל פיקסלר

אבני מורשת